

TEMA 2 STÖDMATERIAL

Signaler och symtom som kan tyda på att en elev är utsatt för våld

Barn och unga reagerar olika på utsatthet bland annat beroende på ålder, mognad, kognitiva och språkliga utvecklingsnivå, men också vem som utövar våldet och var det sker. Att upptäcka våld handlar därför ofta om att försöka skapa en överblick över elevens hela livssituation. Här är en samlad förteckning på tecken, signaler och symptom på utsatthet som du som arbetar i skolan kan utgå ifrån.

Det finns i huvudsak tre olika sätt att få kännedom om att en elev far illa och är utsatt för våld:

1. Eleven berättar själv om sin situation eller uppvisar symtom och tecken på våld.
Vuxna kan också identifiera skador eller tecken på försummelse eller omsorgssvikt.
2. Vårdnadshavare eller andra personer i barnets närhet signalerar att eleven far illa eller riskerar att fara illa.
3. Riskfaktorer identifieras.

Eleven kan själv berätta eller uppvisa symtom och tecken på våld

Eleven kan berätta om sin utsatthet själv genom

- korta eller långa berättelser.

Eleven kan ha kroppsliga symtom som tyder på våldsutsatthet

- huvudvärk
- ont i magen
- ont i nacke och rygg eller annan värk i kroppen
- sängvätning
- tecken på självsador
- problem med mat eller vid matsituationer
- dålig tillväxt eller viktnedgång
- viktökning.

Elevens beteende kan vara tecken på utsatthet

- oro
- brist på tillit
- skamkänslor
- olika former av rädslor (exempelvis höga ljud och plötsliga rörelser)
- lättskrämd
- ängslig
- nedstämdhet
- depression
- självskadebeteende
- ätstörningar
- sömnstörningar
- försenad (kognitiv) utveckling
- regression i utvecklingen (exempelvis språk, sängvätning och avföringsinkontinens)
- koncentrationsproblem
- bristande impulskontroll
- lättväckt ilska, irritation och aggressivitet
- förvirring kring vem som kan ge skydd och vad som är farligt
- repetitiva aktiviteter
- mardrömmar och sömnsvårigheter
- svårigheter att hantera starka känslor
- negativ självbild
- förändrade tankar om sig själv.

Elevers sociala beteende kan vara en signal på utsatthet genom

- omsorg om och oro för familjen – syskon, vårdnadshavare och husdjur
- extra omhändertagande och hjälpsamma mot både vuxna och andra elever
- att bli utsatt för mobbning och utöva mobbning
- starka reaktioner på bråk mellan andra elever eller konflikter mellan vuxna och barn
- undvikande av vissa personer och platser
- undvikande av närhet
- separationsångest
- distanslöshet till både andra elever och vuxna.

Alla symtomen i den här listan kan också förekomma vid stress eller i samband med andra problem i en familj. Oavsett orsak till symptomen är de oftast väldigt diffusa. Symtomen kan också vara tecken på neuropsykiatriska diagnoser hos ett barn. Det vara svårt att koppla symtom och barns beteende till just våldsutsatthet. Med hjälp av dessa kunskaper om våld och hur det kan komma till uttryck ökar dock dina möjligheter att upptäcka att en elev far illa.

Tecken på olika former av barnmisshandel

Tecken på fysisk misshandel hos eleven

- blåmärken – typiska placeringar för blåmärken vid misshandel är på öronen, bålén, ryggen, nacken, halsen, flanker, skinkor och baksidan av låren.
- mönstrade hudskador – som märken efter slag med bälte eller handavtryck.
- brännskador – framför allt på handryggen, foten, rumpan eller låren
Vid misshandel är brännskademärkena ofta tydligt avgränsade, till exempel sock- och handskeformade skador efter att ungdomen händer eller fötter har satts ner i het vätska eller märken efter cigaretter och tändare.
- bitmärken
- benbrott – särskilt frakturer som ofta förekommer vid yttre våld, till exempel revbensfrakturer, skulderbladsfrakturer samt rörbensfrakturer
- tillfogade skullskador
- skador på inre organ – till exempel inre blödningar och leverskador.
- skada på tungbandet eller i gommen
- förgiftning
- fläckvis håravfall – kan uppstå om någon har dragit den unga i håret.

Tecken på psykisk misshandel av eleven

Utifrån en aspekt av våld utsätts den unga alltid för psykiskt våld i samband med alla former av våldsutsatthet. Men det är samtidigt viktigt att ha kunskap om vad psykiskt våld i sig innebär och hur du som arbetar i skolan kan upptäcka att en elev är utsatt.

En form av psykiskt våld är när en vårdnadshavare utsätter en annan familjemedlem för våld (våld i nära relation) och ungdomen ser, hör eller känner av våldet (bevittnar våld).

Tecken på psykiskt våld kan vara när en vårdnadshavare eller någon annan närstående

- kontrollerar den unga mer än vad dess ålder, säkerhet eller trygghet kräver, till exempel att inte låta hen välja egna vänner eller kläder
- trakasserar, förföljer, hotar, lockar eller tvingar den unga till olämpliga handlingar, till exempel förstörelse
- förlöjligar, osynliggör och förminskar ungdomen, till exempel genom att använda kränkande namn
- anklagar, framför obefogad kritik eller klagomål mot ungdomen samt sprider lögnér
- kränker den unga genom orimliga förväntningar eller konstant missnöje
- skapar osäkerhet och otrygghet för hen genom att uppträda oförutsägbart, undanhålla känslor eller förneka något som hänt

- utnyttjar den unga för sitt eget behov av till exempel känslomässigt stöd eller medhåll
- utövar makt och kontroll över den unga eller en vårdnadshavare
- mobbar inom familjen, till exempel att hen inte har samma fördelar som ett syskon
- favoriserar syskon, eller vid nya familjekonstellationer vissa familjemedlemmar, samt fryser ut nära släktingar
- utsätter familjens husdjur för våld eller tar (sönder) den ungas ägodelar, eller hjälpmedel.

Hos eleven kan tecken på psykiskt våld visa sig som både kroppsliga symptom och beteende som exempelvis oro, rädsla, håglöshet och känslomässig instabilitet.

Gränsen vad som är psykiskt våld och känslomässig försummelse går inte alltid att dra då handlingar från vårdnadshavare och ungdomens reaktioner kan vara samma.

Tecken på försummelse av eleven

Praktisk eller fysisk försummelse

- bristande hygien – eleven är ofta smutsigt, har smutsiga kläder och luktar illa
- eleven är ofta hungrigt när det kommer till skolan
- eleven har olämplig klädsel för årstiden och saknar kläder för skolans aktiviteter
- eleven har problem med tänderna eller tandköttet som kan bero på utbredd karies
- eleven får inte sina medicinska behov tillgodosedda, exempelvis dåligt behandlad astma, eksem, hudinfektioner eller att en elev kommer till skolan trots tydliga sjukdomssymtom
- eleven har hög frånvaro eller hålls helt borta från skolan trots att det saknas skäl
- elevens behov av en trygg och säker miljö tillgodoses inte, till exempel genom dåliga boendeförhållanden, farliga utemiljöer/lekplatser eller bristande tillsyn.

Känslomässig försummelse

- eleven får inte kärlek, omsorg och bekräftelse
- eleven blir inte sett och lyssnat på
- eleven respekteras inte, exempelvis gällande sina åsikter, tankar, drömmar, beteende eller personlighet.

Tecken på sexuella övergrepp

De flesta barn och unga som utsätts för sexuella övergrepp har inga synliga fysiska skador. Det kan också vara svårt att upptäcka skador vid exempelvis ändtarmsöppning och i underlivet eftersom ett barns skador läker snabbt.

I enstaka fall går det att upptäcka fysiska skador, till exempel:

- smärta i svalg och hals
- infektioner i underlivet
- blod i trosor eller kalsonger
- greppmärken på skinkor eller lår.

Graviditet kan också vara ett tecken på ett sexuellt övergrepp.

Vårdnadshavare eller andra i elevens närhet kan signalera att barnet far illa

Det kan vara omständigheter runt omkring eleven som gör att du som arbetar i skolan misstänker att eleven är utsatt för någon form av våld. Det kan handla om händelser eller beteenden hos en eller båda vårdnadshavarna eller någon annan i barnets närhet.

Följande beteenden eller signaler från elevens vårdnadshavare kan vara tecken på att det förekommer våld:

- En vårdnadshavare som kränker, hotar eller på något annat sätt visar ett beteende mot eleven som du inte tycker är lämpligt. Risker är stora att elevens situation är ännu värre i hemmet än det som du och andra får bevittna i skolan.
- När du frågar om en elevs skada eller beteende så överensstämmer inte vårdnadshavarens svar med det som du bedömer som en rimlig förklaring.
- Om du och dina kollegor bedömer att eleven har behov av sjukvård, men vårdnadshavaren låter bli att söka sjukvård eller gör det sent.
- En vårdnadshavare kan också utsätta sitt barn för barnmisshandel genom sjukvårdsinsatser (BMSI). Det innebär att elevens vårdnadshavare iscensätter inbillade, påhittade eller förstörade symtom eller problem hos eleven. Det kan leda till onödiga och till och med skadliga medicinska undersökningar och sjukvårdsinsatser för eleven.

Riskfaktorer för att identifiera våld

Det finns vissa omständigheter som kan öka risken för att en ungdom ska utsättas för våld. Vissa riskfaktorer har fokus på eleven och dess situation, till exempel elever som

- har en funktionsnedsättning (vilket kan öka risken för sjukdom tidigt i livet. Både funktionsnedsättningen och sjukdom ställer höga krav på vårdnadshavarna.)
- har beteendesvårigheter eller känslomässiga svårigheter som leder till en ökad risk att utsättas för våld och att utsätta andra för våld
- är placerade utanför det egna hemmet, exempelvis i familjehem
- identifierar sig som homo-, bi-, eller transsexuell, eller som queer- eller intersexperson (hbtqia+).

Riskfaktorer kan också vara kopplade till ungdomens familj och sociala relationer. Då kan det handla om att vårdnadshavarna saknar tillräcklig förmåga och känslighet för att uppfatta och möta sin ungdoms behov. Det kan också bero på att vårdnadshavarna har egna svårigheter eller problem som även drabbar ungdomen.

Riskfaktorer som kan leda till våld finns bland annat i familjer

- med missbruk (alkohol, droger, spel om pengar, läkemedelsberoende)
- med psykisk ohälsa
- som lever i trångboddhet eller har osäkra boendeförhållanden
- där det pågår boende- och vårdnadstvister mellan vårdnadshavare
- där det pågår skilsmässa
- som lever under svåra ekonomiska omständigheter
- där vårdnadshavaren är ensamförsörjande
- som kan vara kopplade till kriminella eller andra dysfunktionella miljöer
- där en eller båda vårdnadshavare har en intellektuell funktionsnedsättning.
- där det finns våldskapital inom familjen
- som lever med hedersnormer.